

DUSSELJE (*Els*o), Medewerker van de NAHV (Nieuwe Afrikaansche Handels Vennootschap), Directeur van de „Alimaïenne” (Frans Congo), Afgevaardigd Bestuurder van de „Huilieries du Congo belge”/Huilever, Lid van de Permanente Commissie ter Bescherming van de Inlanders (Wildervank, gemeente Stadskanaal [Nederland], 19.6.1881 - Menton, Frankrijk, 19.6.1964). Zoon van Jan en Dopper, Roelfien; echtgenoot van Heinzmann-Savino, Carmen.

Els

Elso Dusseljé's directe voorvaderen waren kleine middenstanders en gespecialiseerde ambachtslieden in Nederlands noordelijkste provincies. De naam Dusseljé wordt wisselend geschreven in de familie.

Op 8-jarige leeftijd verhuist Elso Dusseljé met zijn ouders naar de stad Groningen, waar hij de lagere school afmaakt. Vervolgens is hij gedurende twee jaar leerling aan een school voor middelbaar onderwijs, waarna hij zich voorbereidt op een studie aan de universiteit.

De jonge Elso leest de reisverhalen van Nederlandse, Franse en Portugese ontdekkingsreizigers, maar is bovenal onder de indruk van de boeken van Stanley. Hij meldt zich op 17-jarige leeftijd aan bij het Nederlandse Ministerie van Koloniën om, net als één van zijn broers, naar Nederlands-Indië te gaan. De Minister raadt hem echter aan om eerst zijn studie af te maken. Wanneer Elso op 18-jarige leeftijd verneemt dat de „Nieuwe Afrikaansche Handels Vennootschap” (NAHV) agenten zoekt voor Kongo, vertrekt hij naar Rotterdam om daar een examen te ondergaan, waarvoor hij slaagt. Met toestemming van zijn vader tekent hij op 23 maart 1900 voor drie jaar, tegen een salaris van fl. 800 per jaar.

Op 16 mei 1900 vertrekt Elso Dusseljé vanuit Antwerpen aan boord van de „Anversville”. Via Banana, Boma, N'Doio en Leopoldstad (waar hij de nacht doorbrengt onder een boom) bereikt hij per kano Brazzaville, de hoofdstad van de NAHV voor de Boven-Kongo. Gedurende een maand werkt Dusseljé in de NAHV-burelen aldaar. Vervolgens wordt hij naar de NAHV-post te Banga gestuurd, aan de monding van de Sangha-rivier. Daar is hij de jongste medewerker. Hij wordt er opzichter van de zwarte schoonmakers en is verantwoordelijk voor de bevoorrading van de kok. In augustus echter, stuurt het hoofd van de fabriek, die niets in hem ziet, hem naar de Alima-rivier. Na meer dan een maand varen per kano, komt hij te Okoyo aan, op 500 kilometer van de monding van die rivier. Zijn voorganger vertrekt vrijwel onmiddellijk, Dusseljé in het bezit latend van een schamele bamboehut.

Al spoedig wordt Dusseljé geconfronteerd met de consequenties van de nieuwe concessiepolitiek van de Franse regering: in kano's arriveert een expeditie van de nieuw opgerichte Franse onderneming, „Alimaïenne”, om het haar toegewezen concessiegebied in bezit te nemen. De expeditieleden (waaronder de Belg Léon Vincart en de Fransman Hachuel) sommeren Dusseljé om binnen 24 uur te vertrekken.

Dusseljé's eigen versie van de daarop volgende gebeurtenissen verschilt nogal met die van de toenmalige NAHV-directeur in de Boven-Kongo, Anton Greshoff. Volgens Dusseljé weigert hij, waarna men hem met de dood bedreigt. Een boodschapper wordt naar de NAHV in Brazzaville gestuurd om instructies, maar er komt geen antwoord. Dusseljé wordt omringd door gewapende wachtposten, die de omwonende zwarten ervan weerhouden om aan hem ivoor en rubber te verkopen, en korte tijd later ook levensmiddelen. Daarom besluit hij in te gaan op het aanbod van de directeur van de „Alimaïenne”, namelijk om hem een kano met bemanning en een brief met uitleg voor NAHV-directeur Greshoff mee te geven. Op 24 oktober komt hij te Brazzaville aan, waar hij onmiddellijk met Greshoff spreekt, die volgens Dusseljé onwetend is van het verblijf van één van zijn agenten

op de „Alima” en besluit Dusseljé tewerk te stellen in de NAHV-burelen te Brazzaville. Dusseljé weigert dit, neemt zijn ontslag en keert terug naar Europa.

Volgens de ervaren, over zijn personeel dikwijls overigens te hard oordelende Kongo-veteraan Greshoff, verliet Dusseljé zijn post niet vanwege een gebrek aan levensmiddelen, maar omdat hij het met de „Alimaïenne” op een akkoordje had gegooid. Bij zijn terugkeer uit de „Alima” toonde Dusseljé Greshoff namelijk een brief van Vincart, waarin de laatste hem namens de „Alimaïenne” 3 000 frank salaris bood. Ook een brief van Lucas, directeur van de „Messageries Fluviales du Congo” beweest, volgens Greshoff, dat Dusseljé reeds door de „Alimaïenne” geëngageerd was toen hij zijn post aan de „Alima” verliet. Hij was, volgens Greshoff, omgekocht om weg te gaan en zodoende Vincart gelegenheid te geven het NAHV-terrein te Okoyo in te palmen. Greshoff stelde Dusseljé ter beschikking van de hoofdgast van de NAHV te Banana, die hem op 1 november 1900 met de „Stanleyville” terugstuurde naar Europa. Geld voor zelfs zijn derde-klasticket had hij nog niet verdiend.

Na een kort bezoek aan zijn ouders vertrekt Dusseljé als hoofdgast van de „Alimaïenne” begin 1901 per „Philippeville” opnieuw naar Afrika. In zijn oude standplaats, Okoyo, worden degenen die hem daar verjaagden nu zijn ondergeschikten. Door zijn terugkeer in dienst van een andere maatschappij handelde Dusseljé overigens in strijd met een bepaling uit het NAHV-contract, dat werknemers uitdrukkelijk verbodt om in dienst te treden van andere ondernemingen in Kongo. De eis om schadevergoeding, die Dusseljé na zijn vertrek bij de NAHV neerlegde, zal hij daarom wel hebben ingetrokken.

Vanaf zijn terugkeer te Okoyo werkt Dusseljé nauw samen met de Franse koloniale overheid. Gedurende drie jaar, als het land nog niet bezet is, heft hij er de belastingen. Hij bevordert het gebruik van geld als ruilmiddel, introduceert de tabaksteelt in de regio en is gids en tolk voor Franse expeditie die het land komen bezetten. Ook onderneemt hij actie tegen de slavenhandel.

In 1904 keert Dusseljé met verlof naar Europa terug, waar hij verneemt dat de Fransman Briand directeur van de „Alimaïenne” in Afrika geworden is. Omdat hij niet onder deze persoon wil werken, neemt hij ontslag. Vervolgens maakt hij een uitgebreide reis door Marokko. In november 1905 bereikt hem te Tangiers een telegram van het hoofdkantoor van de „Alimaïenne” te Antwerpen, waarin hem het directeurschap in Afrika wordt aangeboden. Een maand later vertrekt hij voor de derde maal naar Kongo, om grote schoonmaak te houden onder het personeel van de „Alimaïenne”. Aangekomen te Brazzaville ontleent hij Briand zijn bevoegdheden. Om zijn gezag in de concessie van de „Alimaïenne” te doen aanvaarden, is hij bovendien genoodzaakt om, met instemming van het bestuur in Europa, binnen korte tijd zowel de onderdirecteur en de hoofdboekhouder, als de kapitein van het bootje van de onderneming te ontslaan.

Onderbroken door een verlof in Europa, maakt Dusseljé uitgebreide reizen in en rond het concessiegebied van de „Alimaïenne” tot aan Franceville toe. Inmiddels spreekt hij de lokale taal. Dat helpt hem bij het beslechten van geschillen tussen de bewoners in een wijde omtrek (tot 100 & 150 kilometer toe). Deze geven hem de bijnaam „Goya Tarabana” (ook wel: N'Gouya): het everzwijn. Waarschijnlijk werd hiermee aangegeven welk een energie en strijdlust de jonge Dusseljé bezat.

In 1908 is Dusseljé met verlof in Europa. Op 19 mei van dat jaar huwt hij te Antwerpen Carmen Heinzmann-Savino, dochter van een journalist en zuster van Edmond en Emile Heinzmann, die eveneens in Kongo werkzaam zijn. Een vriend van Dusseljé uit Brazzaville, Monseigneur Augouard, zou het huwelijk inzegenen, maar moet op het laatste moment verstek laten gaan. Een Belgische missie-overste neemt daarom de priesterlijke taken over. Korte tijd later bezoekt Augouard

Antwerpen alsnog en in januari 1912 gaat hij bij mevrouw Dusseljé in Antwerpen dineren. Intussen is Elso Dusseljé, zonder zijn echtgenote, op 13 augustus 1908 per „Bruxellesville” voor de vijfde keer naar Kongo vertrokken.

Begin 1913 publiceert Dusseljé, nog steeds directeur van de „Alimaïenne”, een artikel in een Nederlandse krant over de toekomst van Frans Kongo. Hij pleit voor de aanleg van een spoorweg en voor goedkeuring van de staatslening die de Gouverneur-Generaal van Frans Kongo aan de Franse regering heeft voorgesteld.

In datzelfde jaar gaat de „Alimaïenne” een fusie aan met de onderneming van de gebroeders Tréchet, onder de naam „Société Française du Haut-Congo”. Dusseljé wordt benoemd tot algemeen directeur. Van 1914 tot 1916 geeft hij vanuit Mossaka leiding aan de onderneming. Omdat hij inzicht dat er voor hem geen plaats is weggelegd in de Raad van Bestuur van de onderneming, zolang één van de vijf gebroeders Tréchet nog in leven is, neemt hij in 1916 ontslag en treedt als directeur van de „Afdeling Landbouw” in dienst van de „Compagnie des Huilieries du Congo Belge” (CHCB), een onderdeel van „Lever Brothers” te Levensville. Hij wordt belast met de rubberplantages.

Bij de CHCB doorloopt Dusseljé een glansrijke carrière. In 1921 wordt hij algemeen directeur van de kring Levensville van de CHCB/Huilever. In 1922 krijgt de maatschappij te maken met een opstand van de Bayenzi en Bangulu in de Kassai en in 1923 bereiken de Belgische overheid verontrustende berichten over de werkomstandigheden bij de CHCB in de Kassai, de Kwango en de Kwilu: kinderen moeten te zwaar werk verrichten; het voedsel voor de arbeiders is onzorgvuldig bereid; de huisvesting is ronduit slecht en de medische voorzieningen laten veel te wensen over. Zwarte werknemers die ziek worden, vluchten naar hun dorpen om daar verzorgd te worden of er te sterven. Onder die omstandigheden heeft de onderneming grote moeite om voldoende arbeidskrachten te vinden. Tegenover de koloniale overheid zinspeelt ze zelfs op het beëindigen van haar werkzaamheden. In 1923 wordt Elso Dusseljé benoemd tot directeur-generaal in Afrika, met als speciale opdracht de betrekkingen met de overheid te verbeteren en een eind te maken aan de gesignaleerde misstanden. Blijkbaar slaagt hij daar al spoedig in, want in 1925 kan hij zich een verblijf in Europa permitteren en in 1928 (het jaar waarin hij — op 12 september — tot Belg genaturaliseerd wordt) is hij plaatsvervanger geworden van één van de twee afgevaardigde bestuurders van de maatschappij. In 1929 of 1930 wordt hij benoemd tot de enige in die positie.

In 1935 ondervindt de onderneming de gevolgen van toenemende concurrentie van kleine handelaren. Dusseljé verklaart zich dan tegenstander van de zelfstandige bewerking van palmolie door de bewoners en doet zich daardoor kennen als een monopolist. In 1937, nadat de CHCB/Huilever onder zijn leiding de depressie te boven is gekomen, verlaat Dusseljé Afrika. Zijn afscheidsdiner op 5 mei, in het „Grand Hôtel A.B.C.”, wordt opgeluisterd met de aanwezigheid van een dertigtal koloniale hoogwaardigheidsbekleders, waaronder de Gouverneur- en Vice-Gouverneur-Generaal, alsmede de consuls van Groot-Brittannië en Frankrijk. Bij die gelegenheid worden hem de eretekenen van het ridderschap van het „Légion d'Honneur” uitgereikt. De Gouverneur-Generaal laat bovendien weten dat Dusseljé benoemd zal worden tot lid van de Permanente Commissie ter Bescherming van de Inlanders. Twee dagen later vertrekt Dusseljé via Pointe-Noire en Madera naar Bordeaux.

Hij vestigt zich aanvankelijk te Antwerpen en blijft voorlopig werkzaam als bestuurder van „Huilever”. Korte tijd later vertrekt hij met onbekende bestemming. In juni 1946 schrijft hij zich opnieuw in te Antwerpen, maar reeds in augustus van datzelfde jaar wordt hij uitgeschreven naar Menton, een Frans stadje in de Riviera, grenzend aan Italië. Daar betreft Dusseljé zijn goed „Résidence Bellevue”, een oud hotel uit de 19de eeuw, alwaar hij overlijdt op 19 juni 1964, de

dag dat hij 83 jaar wordt.

Elso Dusseljé was niet alleen een bekwaam handelaar en bestuurder van maatschappijen; hij was ook een actief schrijver. Van 1900 tot 1916 publiceert hij een groot aantal artikelen in de *Dépêche Coloniale*, dat uitgegeven werd te Parijs. In 1913 en 1914 publiceert hij artikelen over de toekomst van Frans Congo in een Nederlandse krant en in het tijdschrift van de *Société belge d'Etudes et d'Expansion*.

In augustus 1909 voltooit Dusseljé te Okoyo het boek „Les Tégus de l'Alima. Congo français” dat in 1910 te Antwerpen verscheen bij C. de Cauwer. Dusseljé beschrijft hierin het klimaat en de bodemgesteldheid, alsmede de beroepen, activiteiten en gebruiken van de bewoners van de streken waar hij reisde en handel dreef. Hij geeft in het boek blijk van een nieuwsgierige natuur, van een brede belangstelling en een uitstekend observatievermogen.

Dusseljé komt naar voren als een vriend van de Tégus. Hij blijkt geen idealist, maar veelmeer een pragmaticus die vanuit een goed begrepen gevoel voor verhoudingen respect heeft voor de gebruiken en gewoonten van de bevolking temidden waarvan hij woonde. Ingrijpen in die gebruiken en verhoudingen is volgens hem slechts in uitzonderingsgevallen nodig. Uit het boek blijkt dat Dusseljé met name actief optrad wanneer de belangen van de handel bedreigd werden.

Dusseljé was geïnteresseerd in literatuur en wetgeving.

Eretekens: Ridder in de Koninklijke Orde van de Leeuw; Grootofficier in de Orde van Leopold II; Ridder in de Orde van Leopold; Officier in de Kroonorde (alle België); Ridder in de nationale Orde van het Legioen van Eer; Officier in de Orde van de Academische Palmen; Drager van het Kruis van de Orde van Landbouwverdienste; Drager van de Rozet van de Orde van de Ster van Anjouan, Comoren; Drager van de Rozet van de Orde van de Ster van Bénin (alle Fr.); Ridder in de Orde van de Eikenkroon (Lux.); Ereofficier in het huis van Oranje-Nassau (Ned.); Onderscheiden in de Militaire Orde van Christus (Port.); Drager van de zilveren Medaille van de „Société Anti-Eslavagiste de France” (1912), van de ere-Medaille voor verleende anti-slavernijdiensten (1936) en van de buitengewone Medaille voor verleende nachtelijke diensten aan zijn naasten (alle Fr.).

Publicaties: diverse artikelen in *La Dépêche Coloniale*, 1900-1916. — *Les Tégus de l'Alima. Congo français*. — Pays - Mœurs - Coutumes - Métiers - Chasse - Pêche, etc., Anvers, 1910 (bevat foto van de auteur). — *L'avenir du Congo français*. — *Bulletin trimestriel de la Société Belge d'Etudes et d'Expansion*, 2: 3-14 (1914).

26 februari 1992.

R. Wiggers.

Referenties en bronnen: Gegevens J. Jongman te Zuidhorn. — Gegevens burgerlijke stand gemeenten Antwerpen en Wilrijk. — Gegevens gemeente Menton. — Archief NAHV. — Afrikaans archief Ministerie van Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. — *La Tribune Congolaise*, 14.5.1908, p. 1; 21.5.1908, p. 1; 13.8.1908, p. 1; 13.1.1912, p. 2; 8.2.1913, p. 2. — Kranteknijsels uit archief Acad. R. Sci. Outre-Mer - K. Acad. Overzeese Wet., januari 1936 en begin mei 1937. — *Recueil financier*, 1939, p. 111. — DE BOUVIGNES, O. La randonnée d'Elso Dusseljé. *Revue Coloniale Belge*, 1.6.1950, pp. 373-375 (bevat foto van de auteur).